

IV. DÉL – BÁNSÁG

DEBELLÁCS / Debeljača /

A valamikor Torontálvásárhelynek nevezett bánági nagyközséget többségben még ma is magyar református családok lakják. A községnek a háború utáni első népszámláláskor (1948-ban) 6143 lakosa volt. Ebből 5270 magyar, vagyis a lakosság 85,8%-a. A szerbek száma akkor mindössze 630 volt. Az összlakosság száma 1981-ben 6414-re növekedett, de időközben a magyaroké sajnos 4310-re csökkent.

A hajdan önnálló Debellács lakossága ismert volt szorgalmáról, fejlett földművelést és állattenyésztést folytattak. A kispar is virágzott.

1941-ben a német megszállás a község lakosságát igen kiábrándította, hiszen a magyar lakosság túlnyomó többsége a magyar honvédek bevonulását várta. Áprilisban azonban német csapatok érkeztek Debellácsra. Ekkor mindössze egy csetniket végeztek ki, valamint a fiát, mivel apja elfogatásakor nem akart tőle elválni.

Amikor 1941. június 22-én Németország megtámadta Szovjtuniót, megkezdődött a Bánágban is a kommunista-gyanús személyek letartóztatása. A község lakossága kezeséget vállalt azokért, akikről tudták, hogy csupán kommunista érzelműek. Más alkalommal is megvédték azokat akiket le akartak tartóztatni. (A német hatóság arra gyanakodott, hogy részt vesznek a népfelszabadító harcokban.)

A német megszállás éveiben Tóth Ferenc volt a falu bírója. Egy napon két német tiszt és egy titkosrendőr érkezett a községbe, akiknél egy lista volt 40 letartóztatandó községi lakos nevével. Rajta volt a listán a három Andorka, Németh Péter, Márton Pál és Tóth Ferenc, de mások is. Azonban a falu lakossága védelmébe vette a listán feltüntetetteket, mond-

ván, hogy jeles polgárok, és túlnyomó többségük két olyan asztalos-műhelyben dolgozik, ahol éjt nappallá téve készítik a szántalpakat a német hadsereg számára a keleti hadszíntérre. Végül is a letartóztatásból nem lett semmi, a falu összetartása nagy erőnek számított.

Nagy népszerűségnek örvendett még a kommunista érzelműek sorában is Gachal János református tiszteletes. A német megszállás alá került Bánság református lakosságának 1941-ben megszakadt a kapcsolata a Bácskában székelő református püspöki hivatallal. Ezt a szakadást a református egyház úgy oldotta meg, hogy a legerősebb bánsági egyházközségben a legrátermettebb tiszteletest, Gachal Jánost megbízta a püspöki teendők végzésével. A tiszteletes hatáskörébe tartozott az is, hogy bizonylatot adhatott ki a hatóságoknak arról, mi tartozik egyházának hatáskörébe. Ma is élnek tanúk, akik tiszta lelkiismerettel bizonyítják, hogy embermentési szándékkal mintegy 30 zsidó személynek adott hamis bizonylatot arról, hogy az ő egyházának híveihez tartoznak. Tehát Debellácson sem volt ok a partizán felszabadítók bosszújára.

Sajnos mégsem így történt. Sőt, az áldozatok közé került Gachal János tiszteletes is.

A község 1944. október 4-én szabadult fel. Az első napokban nagy zűrzavar és fejetlenség uralkodott a faluban. Hamarosan megalakult egy ideiglenes népfelszabadító bizottság, amelynek az első időszakban csak szerbek voltak tagjai. Ekkor még nem vezették be a bácskai, bánsági és baranyai katonai közigazgatást, amelyre, mint ismeretes, csak 1944. október 17-én került sor. A felszabadulás utáni első napokban – szemtanúk visszaemlékezése szerint – a szomszédos cserépaljai (Crepaja) szerbek egy csoportja felfegyverkezve, kocsikkal átjött Debellácsra gyilkolni és fosztogatni, de a községben tartózkodó orosz tisztek, akik között állítólag egy tábornok is volt, ezt megakadályozta, és a támadó csoportot lefegyverezték.

A katonai közigazgatás bevezetése után, viszont rögtön megkezdődtek a letartóztatások. Legalább 50 embert fogtak el, azzal az indokkal, hogy valamilyen büntettet követtek el a megszállás éveiben. Ekkor már november 12-én eltemetett egy elhunytat, de már az előtte való napokban is állandóan zaklatták. Nemsokkal később az OZNA emberei Antalfalvára (Kovačica) vitték, és többé senki sem látta. Egyes vélemények szerint a tiszteletest halálra kínozták, pedig közvetlen elhurcolása után sokan a

védelmére keltek, még az ismertebb kommunisták is. Különösen Németh Péter és Andorka Béla hangoztatták kitartóan a tiszteletes ártatlanságát. Ma sem tudják, hogy a tiszteletes hol van eltemetve, és vajon mivel vádolhatták, hiszen a megszállás éveiben nem egy ember életét mentette meg. Egyedül csak azt róhatták fel neki, hogy igen szókimondó ember volt, és lelkesen támogatta a Délvidéki Magyarok Kultúrszövetségét, amellyel, mint ahogy már említettem, a bánsági magyaroknak igen szoros kapcsolataik voltak. [35]

Dr Ribár Béla összeállította a debellácsi áldozatok névsorát: [36]

1. – Molnár Ferenc kereskedő,
2. – Liszkai szobafestő,
3. – Takács Imre földműves,
4. – B. Nagy János földműves,
5. – Hős Gyula kereskedő,
6. – Gachal János református lelkész,
7. – Jó Benjamin (öt később a katonai bíróság ítélte halálra és kivégezték)

Német Péter a helyzet rendezése után a község első párttitkára lett. Öt később személyi okok folytán két szerb nemzetiségű polgár meggyilkolta. A tett kivitelezői sokáig ismeretlenek maradtak. Németh Gyulának (Németh Péter egyik fia), azonban kitartó nyomozással végül is sikerült kideríteni, hogy kik voltak a tettesek, és az illetők a bíróság elé kerültek. Az egyiket halálra ítélték, de végül is a halálos ítéletet 20 évi börtönbüntetésre változtatták. [37]

Az Antalfalvi (Kovačica) járásbíróságon a következő kivégzettekről találtam adatokat. Őket 1957 és 1964 között hivatalosan is holtá nyilvánították. Mellékesen megjegyzem, hogy a debellácsi kivégzettek közül csak Molnár Ferenc kereskedőt nyilvánították holtá 1957–ben.

1. – Balogh Ferenc, született 1887. június 27–én Debellácson, apja Ferenc. Eltűnt 1944–ben.
2. – Kerekes Imre, született 1912. április 2–án Debellácson, apja Imre. Eltűnt 1944–ben.
3. – Orbán Lajos, született 1925. december 5–én Debellácson, apja Lajos, Eltűnt 1944–ben.

4. – Vig Ferenc, született 1886. március 23-án Debellácson, apja Ferenc. Eltűnt 1944-ben.
5. – Földesi Mihály, született 1895. július 21-én Debellácson. Eltűnt 1944-ben.
6. – Becsei Ferenc, született 1917. március 27-én Debellácson, apja Ferenc, anyja Zsuzsánna. Eltűnt 1944-ben.
7. – Csonka Antal, született 1889. december 3-án Debellácson, apja Antal, anyja Zsuzsánna. Eltűnt 1944-ben.
8. – Molnár Ferenc, született 1900-ban Debellácson, apja József, anyja Julianna. Eltűnt 1944-ben.
9. – Schäfer József, született 1909. február 26-án, apja Ferenc, szülőhelye Antalfalva. Eltűnt 1944-ben.
10. – Kossuth Mihály, született 1892. augusztus 22-én Antalfalván, apja Mihály. Eltűnt 1944-ben. [38]

FEHÉRTEMLOM / Bela Crkva /

A fehértemplomi járás Bánság déli részén a Karas és a Néra közötti területen helyezkedik el. Ezen a területen igen kicsi a magyarság létszáma. Az 1981. évi népszámlálás szerint a helyzet a következő: Fehértemplom összlakossága 11 634, ebből valamivel több mint két százalék magyar. A többi helységekben, mint Krassószombat (Mala Subotica) összesen 280 lakos, ebből 5,70 százalék magyar, Temesváralja (Dupljaja) 1027 (0,78%), Udvarszállás (Dobričevo) 265, (87,17%) stb. [39]

1944 őszén a megtorlás ezt a területet sem kerülte el. A fehértemplomi járásbírószágon a következő kivégzettekről találtam adatokat. 1952 és 1972 között őket is holtá nyilvánították.

1. – Gulyás Sándor, született 1909. december 20-án Fehértemplomban, apja András, anyja Szécsényi Erzsébet. Eltűnt 1944-ben.
2. – Hemm József, született 1892. március 1-jén Fehértemplomban, apja Antal, anyja Kölcsi Erzsébet. 1944-ben eltűnt.
3. – Gonda József, született 1899. október 11-én Fehértemplomban, apja József, anyja Éva. Eltűnt 1944-ben.
4. – Trajkovics Erzsébet, született 1900-ban Fehértemplomban, apja József. Eltűnt 1944-ben.

5. – Gróf János, született 1902. május 23–án Fehértemplomban, apja János. Eltűnt 1944–ben.
6. – Korsós István, született 1891. április 12–én Temesváralján (Dupljaja), apja István. Eltűnt 1944–ben.
7. – Ifjabb Horváth Gyula, született 1920. január 20–án Dunadombón (Dubovac), apja József, anyja Koroknai Vera. Eltűnt 1944–ben.
8. – Bosnyák József, született 1927. március 19–én Fehértemplomban. 1945–ben megölték.
9. – Dénics Terézia, született 1906–ban Krassószombaton (Mala Subotica). Eltűnt 1944–ben. [40]

PANCSOVA / Pančevo /

A pancsovai járás lakosságának mindössze öt százaléka volt magyar. Valamivel több, mint ötezer lélek.

A magyarság elsősorban Pancsován és Hertelendyfalván (Vojlovica) tömörült. 1944 őszén a megtorlás itt sem maradt el. Matuska Márton könyvében leírta Tomka Károly hertelendyfalvi református lelkész kálváriáját. Őt teljesen ártatlanul megkínozták és eltűntették.

A légynek sem ártott, mondják még ma is a hertelendiek. Mindig az ő székely népét védte. [41]

A pancsovai járásbírószágon a következő kivégzettekről találtam adatokat. Őket 1953 és 1976 között nyilvánították holtá.

1. – Borbély Mihály, született 1902. augusztus 21–én Pancsován, apja Mihály. Eltűnt 1944–ben.
2. – Sulc Antal, született 1917. július 30–án Orlódon (Orlovat), apja Ignác, anyja Julianna. 1944–ben eltűnt.
3. – Fundrik Ferenc, született 1921. június 5–én Módoson (Jaša Tomić), apja József, anyja Vencel Rozália.
4. – Horváth Boldizsár, született 1902. október 2–án Pancsován, apja Boldizsár. Eltűnt 1944–ben.
5. – Simon Márton, született 1914. november 3–án Pancsován, apja Károly. Eltűnt.
6. – Rupp József, született 1909. március 13–án Tárácsón (Starčevo), apja János. Eltűnt.

7. – Molnár Mihály, született 1906. július 28–án Hertelendyfalván (Vojlovica), apja József. Eltűnt.
8. – Beck Ferenc, született 1921. február 26–án Tárcsón (Starčevo). Eltűnt 1944–ben.
9. – Reznicek Mihály, született 1889. május 20–án Sándoregyházán (Ivanovo), apja Simon. Eltűnt.
10. – Biszák Balázs, született 1903. július 9–én Hertelendyfalván (Vojlovica), apja József. Eltűnt 1944–ben.
11. – Varga József, született 1905. május 13–án Hertelendyfalván (Vojlovica), apja József. Eltűnt 1944–ben.
12. – Ferán Albert, született 1919–ben Sándoregyházán (Ivanovo), apja György. Eltűnt 1944–ben.
13. – Vén József, született 1904–ben Tárcsón (Starčevo), apja István. 1944–ben eltűnt.
14. – Tóth Ferenc, született 1909–ben Pancsován, apja János. 1944–ben eltűnt.
15. – Bellák Ádám, született 1904–ben Pancsován, apja Péter. 1944–ben eltűnt.
16. – Balogh Péter, született 1917. május 15–én Hertelendyfalván (Vojlovica), apja Péter, anyja Nagy Mária. 1944–ben eltűnt.
17. – Lucsán József, született 1913. augusztus 27–én Pancsován, apja Mátyás, anyja Barbara. Eltűnt.
18. – Dr. Hauber Zoltán, született 1898. március 23–án Pancsován, apja Hugó, anyja Zsuzsanna. Eltűnt 1944–ben.
19. – Aichmann Ferenc, született 1915. július 6–án Pancsován, anyja Terézia. 1944–ben eltűnt.
20. – Mandarics Katarina, született 1903. január 23–án Sándoregyházán (Ivanovo), apja Ferenc. Eltűnt.
21. – Szűcs Antal, született 1897. július 23–án Ópáván (Opovo), apja Pál, anyja Magdaléna. Eltűnt.
22. Dékány Imre, született 1875. november 2–án Debellácson, apja Péter, anyja Dóbai Julianna. Eltűnt.
23. – Jónás Ádám, született 1917. december 12–én, Antalfalván (Kovačica), apja Samu, anyja Éva. Eltűnt.
24. – Pap István, született 1898. augusztus 7–én Zichyfalván (Plan-dište), apja István, anyja Lovas Julianna. Eltűnt 1944–ben.

25. – Miklós Miklós, született 1882. január 2-án Sándoregyházán (Ivanovo), (valójában Hadikfalván, Bukovinában született) apja József, anyja Forrai Borbála. Eltűnt.
26. – Kiss József, született 1905. január 15-én Omlódon (Omoljica), apja Antal, anyja Bauer Éva. 1944-ben eltűnt.
27. – Domokos Benjamin, született 1898. április 7-én Debellácson, apja Benjamin, anyja Margit. Eltűnt.
28. – Sterbik István, született 1909. december 19-én Debellácson, apja József. Eltűnt.
29. – Boros Vladiszláv, született 1929. január 14-én Pancsován, anyja Julianna. Eltűnt.
30. – Sulc Ignác, született 1893. február 1-jén Ópáván (Opovo). Eltűnt.
31. – Illés Gyula, született 1888. november 15-én Debellácson, anyja Rozália. Eltűnt.
32. – Sausman Mihály, született 1915. november 15-én Pancsován, apja Mihály. Eltűnt.
33. – Pene Tamás, született 1908. január 25-én Omlódon (Omoljica). 1944-ben eltűnt.
34. – Jokada András, született 1915. március 20-án Hertelendyfalván (Vojlovica), apja András. Eltűnt 1945-ben.
35. – Bach Ferenc, született 1872. április 16-án Pancsován, apja József. 1944-ben eltűnt.
36. – Kerekes Imre, született 1912-ben Debellácson. 1944-ig jegyző volt Hertelendyfalván, azután nyoma veszett. [42]

SZÉKELYKEVE / Skorenovac /

Az alábbi események hiteles voltát bizonyítja egy magát megnevezni nem akaró nyugalmazott tanítónő, aki elmondta, hogyan menekült meg a falu magyar lakossága a megtorlástól.

Az elsősorban Vukašin Pavlović újvidéki gyógyszerésznek köszönhető, akinek már 1943 óta kapcsolatai voltak a népfelzabardító mozgalommal. A megszálló hatóságok gyanút is fogtak, és a letartóztatás veszélye fenyegette. Stürmer József helybeli német polgár kezességet vállalt érte. Ez utóbbi egyébként nem volt tagja a Kultúrbundnak, és titokban támogatta is a népfelzabardító mozgalmat, főleg élelemmel, mivel magán

hentesboltja volt. A felszabadulás után őt és családját deportálták, de két nap múlva kiszabadították a táborból.

A felszabadulás utáni napokban a közeli Homokbálványosról (Bavanište) egy csoport szerb parasztszekéren átjött Székelykevére fosztogatási szándékkal. A tanúnak nincs tudomása arról, hogy bárkit megölték volna. Vukašin Pavlović gyógyszerész, akinek egyébként egyik családtagja Újvidéken az 1942-es razziában pusztult el, fegyverrel a kezében arra kényszerítette a rabolni készülő csoportot, hogy a már összeharácsolt holmit rakják le a kocsikról, sőt nyomban kidoboltatta a faluban, hogy akitől valamit elvettek, az azonnal jelentkezzen a községházán, s vegye vissza jogos tulajdonát. Így a rablásból a bálványosiak eredménytelenül megszégyenítve tértek vissza falujukba. [43]

Ennek ellenére a holttá nyilvánítottak között székelykeveieket is találunk. A kovini járásbírószágon 1954-től 1982-ig végezték a holttá nyilvánítást. A bejegyzések itt is elég szűkszavúak.

1. – Sebestyén József, született 1918-ban Székelykevéen. Eltűnt 1944-ben.
2. – Nyisztor József, született 1917-ben Székelykevéen. Eltűnt 1944-ben.
3. – Nagy István, született 1909. augusztus 16-án Székelykevéen, apja Ferenc. Eltűnt 1944-ben.
4. – Forrai Antal, született 1918-ban Székelykevéen. Eltűnt 1944-ben.
5. – Molnár Ferenc, született 1919-ben Székelykevéen. Eltűnt 1945-ben, de lehetséges, hogy a népfelszabadító háborúban esett el.
6. – Borel Antal, született 1910-ban Kovinban. Eltűnt 1944 szeptemberében.
7. – Magó Rozália, született 1909-ben Kovinban. Eltűnt 1944-ben.
8. – Víg Béla, született Gályán (Gaj). Eltűnt 1944-ben.
9. – Nagy János, született 1910-ben Ürményházán (Jermenovci). Eltűnt 1944-ben.
10. – Peregi József, született 1914. január 9-én Kovinban. Eltűnt.
11. – Domokos Antal, született 1917-ben Sándoregyházán (Ivanovo). Eltűnt 1944-ben. [44]

VERSEC / Vršac / ÉS ZICHYFALVA / Plandište /

Amikor a Jugoszláv Népfelszabadító hadsereg 1944 októberében felszabadította a Bánságot, Tito Versecre tette át a főhadiszállást.

A katonai közigazgatásról Versecen született döntés 1944. október 17-én. Nikola Petrović javaslatát Ivan Milutinović is elfogadta, majd Josip Broz Tito, a főparancsnok is magáévá tette.

Isa Jovanović, aki később egy ideig a Kommunista Párt tartományi szervezőtitkára volt, 1987-ben A forradalom szolgálatában címmel megjelentette emlékiratait. Többek között ezt írja: “A katonai közigazgatásról, ahogyan én megítélem, Versecen született döntés... Azt hiszem, ezért felelősség terhel engem is és Žarkot (Jovan Veselinov) is, mert nem eleneztük a katonai közigazgatás bevezetését... Tito volt az, aki kimondta, hogy katonai közigazgatást vezessünk be.

Előkészítettük a terepet, iparkodtunk csillapítani a szenvedélyeket, amelyek ekkor igencsak fel voltak szítva. A megszállás alatti kegyetlenségek miatti elkeseredés következtében a nép némely helységben bosszút állt a magyarokon, s ebben részt vett a katonaság is. Meglakolt azonban sok ártatlan ember is. Valójában a bűnösök, akik bevéreztek a kezüket Újvidéken és a Sajkásvidék falvaiban, zömében nem is várták meg a felszabadulást, hanem a németekkel és a nyilasokkal együtt elmenekültek. Az ittmaradtak nagy része nem érezte magát vétkesnek.” [45]

A megtorlások a verseci járásban sem maradtak el.

A háború után még 1953-ban megkezdődött és egészen 1977-ig tartott az eltűntek holtját nyilvánítása a verseci járásbírószágon. Ezek az adatok megjelentek a tartományi és a szövetségi hivatalos lapban is.

1. – Szomora Péter, született 1925. október 23-án Versecen, apja Ferenc. A Jugoszláv Néphadseregben eltűnt.
2. – Szei Emil, született 1899. szeptember 14-én Versecen, apja Pál, anyja Ida. Eltűnt 1944 novemberében.
3. – Holub Péter, született Veliko Gradišten–(Szerbia). 1944-ben eltűnt.
4. – Nagy István, született Nagyszereden (Veliko Središte), apja János. Eltűnt 1944-ben.
5. – Tell Miklós, született 1913. december 28-án Nagyszereden (Veliko Središte), apja Johan, anyja Kádi Katalin. Eltűnt 1944-ben.

6. – Vén József, született 1922. március 8-án Versecen, apja Ernő, anyja Boros Julianna. Eltűnt 1944-ben.
7. – Báder Károly, született 1896. december 30-án Versecen, apja Károly, anyja Lenhard Anna. Eltűnt.
8. – Korényi György, született 1921. augusztus 2-án Nagyszerezen (Veliko Središte), apja Ferenc. Eltűnt 1945-ben.
9. – Rajda István, született 1921. március 19-én Nagyszerezen (Veliko Središte), apja István, anyja Vécsei Rozália. Belgrádban tűnt el 1944-ben.
10. – Orgonás János, született 1918. július 17-én Versecen. Eltűnt 1942-ben.
11. – Salamon János, született 1880. március 14-én Versecen, apja Ádám, anyja Margareta. Eltűnt 1944-ben.
12. – Rackó József, született 1912. március 26-án Fejértelepen (Šušara), apja Mihály, anyja Sterbó Anna. Eltűnt.
13. – Jernej József, született Versecen. Eltűnt.
14. – Kocsis György, született 1912-ben Fejértelepen (Šušara). Eltűnt 1944-ben.
15. – Bolyos György, született 1856. március 3-án Temesörön (Straža), apja Mihály. Eltűnt 1944-ben.
16. – Forrai Albert, született 1919-ben, Sándoregyházán (Ivanovo), apja György. Eltűnt 1944-ben. [46]

A megtorlások 1944 őszén kiterjedtek a zichyfalvi (Plandište) járásra is. A helyi járásbíróságon 1952 és 1958 között az alábbi személyeket nyilvánították holtá:

1. – Barsi Márton, született 1927. február 20-án Ürményházán (Jermenovci), apja Márton, anyja Huski Rozália. Eltűnt 1945-ben.
2. – Szőlősi József, született 1912-ben Ürményházán (Jermenovci), apja Mihály, anyja Rozália. 1944-ben Eltűnt.
3. – Merschorf Géza, született 1909-ben Szécsányban (Sečanj), apja Mihály. Eltűnt 1944-ben.
4. – Kalenbach Mihály, született Zichyfalván (Plandište), apja Krisztián. Eltűnt 1944-ben.
5. – Németh Mihály, született Zichyfalván (Plandište), apja Sándor. Eltűnt 1944-ben. [47]